

like so prav način medsebojne odvisnosti in razmerja, to se pa pri tleh kvantitativno spremeni in zato ta sprememba kvantitete vpliva na višje oblike, in te zopet na višje in zadnje. Obratno pa zopet te spremenjene višje oblike vplivajo nazaj na nižje in najnižje. Tako pride do popolnoma novega oblikovanja, kajti ni mogoča sprememba nižjih družbenih oblik, ne da bi bila potem nujna tudi sprememba višjih in potem obratno. Prav v tem je bistvo vseh socialnih bojev in revolucij: če se je nižja oblika volumnično spremenila in se višja oblika upira spremembi, tedaj mora priti do sile (fr. revolucijo je mogoče vzeti za vzgled posledice volumničnega povečanja, zadnja španska vojna vzgled posledice volumničnega zmanjšanja).

Druga možnost pa je, da se ne zvečajo vitalne potrebe in torej potem vitalni volumen družbe, ampak duhovni volumen: to je morebiti danes posebno v Franciji in mogoče je bilo to v starem propadajočem Rimu; družba ni dobila izhoda v prenovitvi družbene oblike v skladu z nastalimi potrebami, zato je prišla v stagnacijo. Sicer je pa še vprašanje, če je stagnacija, degeneracija, propad družbe povzročen v glavnem od nemožnosti te prilagoditve. Je še veliko drugih faktorjev, ki tu igrajo vlogo in katerih važnost je treba v zgodovini šele analizirati. Tu se more sociologija opirati v glavnem na analizo zgodovinskih dogajanj. (Nadaljevanje sledi.)

Naši problemi

Tekstilna stavka leta 1936.

Mezdna borba tekstilcev l. 1936. je bila ena največjih sindikalnih borb v zgodovini slovenskega delavstva, tako po številu delavstva, ki je sodelovalo v meznem pokretu, kot po ostrih oblikah, ki jih je ta borba imela. Od 15.000 tekstilcev, ki so terjali izboljšanje svojega ekonomskega položaja, jih je v stavki sodelovalo okrog 10.000. Med delavstvom je mnogo takih, ki s svojim zaslužkom vzdržujejo poleg sebe še družine. Število vseh, ki so bili na tem meznem pokretu in na izboljšanju položaja tekstilcev neposredno zainteresirani, moremo ceniti nad 20.000. Leta in leta je tuji kapital, ki je z malimi izjemami popoln gospodar naše tekstilne industrije, izkoriščal naš nezavedni kmečki proletariat. Tako je imela ta mezdna borba, naperjena proti izkoriščanju tujega kapitala, poleg svojega razrednega še posebno nacionalno, slovensko obeležje.

Posebnost tega pokreta je, da se je delavstvo poslužilo novega sredstva sindikalne borbe, namreč stavke z zasedbo tovarn, ki se je je nekaj mesecev prej uspešno in ob podpori svoje vlade poslužilo francosko delavstvo. Vsa dejstva iz te velike sindikalne borbe kažejo, da je slovensko delavstvo v obrambo svojih ekonomskih interesov nastopalo z veliko požrtvovalnostjo in občudovanja vredno disciplino. Ves čas stavke je slovensko delavstvo dokazalo zrelost in doraslost nalagam, ki jih po svoji vlogi v bodočem razvoju družbe ima.

Velika gospodarska kriza po l. 1929. je do temeljev ruinirala gospodarstva posameznih držav. Najbolj je prizadejala široke ljudske množice, srednje sloje in delavstvo, med katerimi sta zavladovala brezposelnost in obubožanje. Te obubožane mase so vedno glasneje zahtevale kruha in pravic in se grozeče obračale in organizirale proti nosilcem gospodarskega in političnega sistema. Gospodarskim krizam so sledile politične. Tenka plast nosilcev tega sistema, ki se je čutila ogroženo, je organizirala proti ljudstvu razna fašistična in podobna gibanja in jih podprla v borbi za politično oblast. Tako je v Nemčiji zagospodaril fašizem, nekatere druge evropske države pa so prešle k avtoritativnim in polavtoritativnim oblikam režimov, ki so z ukinitvijo političnih svoboščin nasilno zadušili nevarno vrenje množic.

Skoro povsod pa, kjer se reakciji ni posrečilo z nasiljem zatreti svobodno politično življenje, so se organizirali bloki delavstva in srednjih slojev v obrambo pred fašizmom in s programom socialnih in gospodarskih reform v korist ljudstva. Leto 1936. je poteklo v znamenju težkih socialnih napetosti, ki so se odražale v volilnih borbah med frontami ljudstva in reakcije. V teh bojih je delovno ljudstvo doseglo dvoje velikih uspehov. 16. februarja 1936. je v Španiji zmagala „Frente Popular“ nad monarhistično-kapitalističnim blokom in je prišla na oblast zmerna republikanska vlada. Nekaj mesecev nato je francosko ljudstvo izreklo zaupanje programu „Ljudske fronte“, ki je šla v volilni boj med drugim z geslom borbe proti 200 privilegiranim družinam. Junija je vzela krmilo Francije v roko Blumova vlada.

Evropske reakcije se je polotil paničen strah, ker je to ljudsko gibanje za kruh in svobodo dobivalo vedno bolj revolucionarne oblike. Francosko delavstvo je v maju 1936. sprožilo val stavkovnih pokretov za izboljšanje svojega položaja. Francoske stavke so se ločile po svoji tehniki od vseh takratnih delavskih mezdnih pokretov. Delavstvo si je zagotovilo izpolnitev postavljenih zahtev s tem, da je v času stavke ostalo v tovarnah in podjetniku onemogočilo, da bi s stavkokazi nadaljeval delo.¹ S tem odvzemom produkcijskih sredstev pravnemu lastniku je francosko delavstvo poseglo precej daleč preko najsvetejše norme obstoječega političnega in pravnega reda, nedotakljivosti privatne lastnine. Vlada je to „instalacijo delavstva v tovarnah“, kakor je imenoval zasedbo tovarn Leon Blum, vkljub velikemu ogorčenju podjetnikov tolerirala. Delavstvo je v teh stavkah doseglo nekaj velikih pridobitev: večje mezde, kolektivne pogodbe in 40 urai delovnik. Pozneje je te pridobitve Blumova vlada še uzakonila.

Tudi reakcija ni držala križem rok. Julija se je dvignil v Maroku general Franco in začel svoj triletni pohod proti Madridu. Račun reakcije, ki je Francovo vstajo pozdravila in jo podprla, je bil, s Francovo zmago prizadejati udarec proti francoski levici. S tem bi bilo vsaj za nekaj časa nevarno vrenje v Evropi odstranjeno. Ta račun se je izkazal za pravičnega. Na španskih frontah pa se je manifestirala solidarnost delovnega ljudstva vsega sveta.

Vsi ti dogodki v Evropi so psihološko močno vplivali tudi na slovensko delavstvo, saj se je naše časopisje o njih temeljito razpisalo. Vzdušje takih socialnih napetosti, ki je ležalo nad Evropo, se je razširilo tudi na slovensko zemljo.

¹ Po svetovni vojni je bila edini na videz podoben primer stavka italijanskega delavstva l. 1920. Italijanska zasedba se razlikuje od francoske po tem, da je delavstvo po vzgledu ruskih zasedb v času revolucije skušalo nadaljevati s produkcijo na svoj račun, v Franciji pa je delavstvo v tovarnah vztrajalo pasivno. O obeh primerih stavke gl. Henri Prouteau „Les occupations d'usines en Italie et en France“, Paris 1938.

V letih 1935. in 1936. smo doživeli tudi nekaj notranjepolitičnih sprememb. V majskih volitvah je ogromna večina kmečkega in delavskega ljudstva vkljub velikemu pritisku izrekla nezaupanje predstavnikom šestojanuarskega sistema. Z izpremembo režima, ki je nato sledila, so tudi pri nas zrasli upi na nekoliko več svobode in demokracije. To tembolj, ker so bile s strani vlade ponovno dane obljube, da se pripravljajo novi zakoni, ki bodo prinesli svobodo v notranjepolitičnem življenju. Tudi slovensko politično življenje se je nekoliko bolj razgibalo. Pri opozicijskih skupinah je bilo opaziti nekaj poizkusov politične organizacije po francoskem vzoru. Tak primer je bil poizkus združitve opozicijskih delavskih in kmečkih skupin v „Zvezi delovnega ljudstva“. Dasi nobeden teh poizkusov ni kaj prida uspel, so vendar po večletnem nasilnem zastoju našega političnega življenja pomenili nekaj novega in za nekaj časa razgibali duhove.

2.

Vse te kratko omenjene dogodke bi smeli imenovati psihološke pobude, ki so v večji ali manjši meri vplivale na pokret tekstilnega delavstva. Glavni in neposredni vzroki stavke pa so bili v delovnih odnosih, ki so vladali med delom in kapitalom v tekstilni stroki.

Tekstilna industrija je spadala med najbolj favorizirane panoge jugoslovanske industrije. Po svetovni vojni je začel inozemski kapital, pravilno računajoč, da mu bo gospodarsko nerazvita Jugoslavija nudila velike možnosti uveljavljanja, z veliko aktivnostjo graditi tekstilna podjetja. Ker domačega kapitala ni bilo, oziroma ni kazal dovolj iniciativnosti, je država napore inozemskega kapitala podpirala v finančni in gospodarski politiki. Izgradnja tekstilne industrije je bila mogoča le pri izključitvi inozemske konkurence. Država je uvoz strojev in surovin oprostila carine, visoko pa je s carinami zaščitila tekstilne izdelke in sicer postopoma, kakor je v notranjosti doraščala tekstilna industrija.

Med leti 1926—1930 zaznamuje tekstilna podjetnost v Jugoslaviji velik vzpon. Kriza jo zadene v letih 1930—1933 mnogo manj kot pa ostale industrijske panoge. Brezposelnost v tekstilni industriji je bila v primeri s splošno brezposelnostjo trikrat manjša.² Prava prosperiteta za tekstilno industrijo se je pa začela šele po l. 1933. V Sloveniji, kjer se je od vseh pokrajin tekstilna panoga najbolj razvila, je bilo l. 1926. zaposlenih v tekstilnih podjetjih okrog 5000 oseb, l. 1930. že okrog 9000. Za leto 1935. izkazujejo statistike v Sloveniji 225 obratov z okrog 15.000 delavcev. Od teh 225 obratov je bilo 48 večjih, ki so zaposlili 90% delavstva, ostali so bili manjši obrati (pletarne in podobno) z obrtnim značajem. Pri nas se je razvila tekstilna industrija v Mariboru in okolici in v gorenjskem kotu (Kranj, Trzič, Škofja Loka, Št. Vid). Samo v teh centrih je bilo zaposlenih 70% vsega tekstilnega delavstva.

Za barierami zaščitnih carin in ob iniciativnosti tujega kapitala se je tekstilna industrija razvila do take popolnosti, da je l. 1936. zalagala že 70% domačega trga. Delovne razmere, ki so vladale v tej industriji, so pa nudile zelo žalostno in temu razvoju nikakor ne ustrezajočo sliko. Delovni pogoji so se v razmerju z razmahom industrije slabšali. V Sloveniji je vladala v tem pogledu prava anarhija. Le v nekaj tovarnah so bila delovna razmerja urejena s kolektivnimi pogodbami. Po ugotovitvah Delavske zbornice (D. Z.) so znašale mezde v nekaterih tovarnah komaj 1 din in še manj na uro, drugod zopet niso bile pod

² Po študiji dr. Leon Jerovec: „Der Aufbau der jugoslawischen Textilindustrie“. Wien 1934.

5.50 din. Več kot 5000 delavcev je prejelo mezde pod 3 din, od teh 580 pod 1.50 din. Prekočasno delo je bilo v tekstilnih tovarnah skoraj pravilo. V več kot polovici podjetij je bilo v veljavi nadurno delo, ponekod tudi 12urno. Socialna zakonodaja se je grobo kršila, higienske razmere so bile slabe, varnostne naprave v obratih v mnogih primerih nezadostne. Posebno poglavje je bilo razmerje nadzornega osebja, večinoma inozemcev, do delavstva. Pritožbe delavstva na strokovne organizacije kažejo žalostno sliko tega razmerja. Tekstilno delavstvo tvori glede na socialno pripadnost kmečki proletariat, ki ga zemlja ne more preživljati. Ta množica je po svojem socialnem bistvu nezavedna in jo je zelo težko organizirati, zato je bilo kapitalu lahko, toliko časa jo izkoriščati.

Vzrok velike neenotnosti v pogledu mezd in delovnih pogojev je bil v medsebojnem konkurenčnem trenju podjetij. Konkurenčno sposobnejša podjetja so se trudila, da bi upostavila enotnost mezd za vse tekstilno delavstvo. Mariborski tovarnar Hutter, ki je eden najmočnejših, je poslal že v januarju 1936. banski upravi predlog, naj se določi minimalna urna mezda 3.50 din z 10% poviškom v krajih z 10.000 do 20.000 prebivalci in 20% v krajih z nad 20.000 prebivalci. To so odklanjale konkurenčno manj sposobna podjetja, ki bi jih unificiranje mezd na tako visoki osnovi uničilo. Leta 1937. je banska uprava predpisala minimalne mezde; za osnovo je vzela mnogo nižjo mezdo, kot je bila predlagana.

5.

D. Z. je jeseni 1935. začela zbirati gradivo o mezdah in delovnih pogojih v tekstilni industriji. Na anketi tekstilnega delavstva v Mariboru, septembra 1935., so delavski delegati iz posameznih tovarn zahtevali, naj se takoj začne s pripravami za predložitev pogodbe za vso tekstilno stroko. Iz predstavnikov delavskih strokovnih organizacij (Jugoslovanske strokovne zveze, Splošne delavske strokovne zveze in Narodne strokovne zveze) je bil sestavljen Centralni tarifni odbor (C. T. O.), ki je po posvetovanjih s svojimi krajevnimi in okrožnimi pododbori izdelal osnutek kolektivne pogodbe.³ 11. jul. 1936. je bil ta osnutek poslan podjetnikom in banovini s prošnjo, naj se razpišejo čimprej pogajanja. Predlagana kolektivna pogodba je bila v svojem splošnem in tarifnem delu zasnovana po vzoru češkoslovaških kolektivnih pogodb v tekstilnih podjetjih.

14. avgusta 1936. se je vršila na banski upravi prva razprava med zastopniki delavstva in industrije. Podjetniki sicer razprave o predloženem delavskem osnutku niso odklonili pač pa z raznimi ugovori ustvarili vtis, da hočejo pogajanja zavlačevati in da nikakor ne smatrajo za potrebno nujno in takojšnjo rešitev. Do stvarnih pogajanj na prvi razpravi sploh ni prišlo. Med delavstvom je začelo vreti. Zlasti veliko razburjenje je vladalo v Kranju, kjer so nekateri podjetniki v času, ko je delavstvo pripravljalo kolektivno pogodbo, začeli zniževati akordne postavke in podaljševati delovni čas. Delavstvo je to smatralo za negativen in izzivalen odgovor na svoje predložene zahteve.

Da obveste delavstvo o stanju in industriji s pritiskom predočijo resnost položaja, so delavske organizacije sklicale za drugo polovico avgusta shode v Kranju, Celju in Mariboru. Na kranjskem shodu 19. avgusta so člani C. T. O. poročali o zavlačevanju pogajanj. Vsi govorniki so naglašali zahtevo po takojšnjih pogajanjih, v Kranju pa naj se takoj upostavi mezдно stanje kot je vladalo pred

³ Ožji tarifni odbor, ki je vodil pogajanja in podpisal kolektivno pogodbo, so tvorili tajniki vseh treh strokovnih organizacij: Lovro Jakomin za S. D. S. Z., Peter Lombardo za J. S. Z. in Vekoslav Bučar za N. S. Z.

začetkom mezdnega gibanja. Zborovanje je poteklo v velikem razburjenju in izzvenelo v grožnjo, da delavstvo ne bo izbiralo sredstev v obrambo svojih interesov. Stavka sicer ni bila sklenjena, vendar se je pod vplivom razpoloženja, ki je vladalo na shodu, naslednjega dne ustavilo delo v vseh kranjskih tovarnah. Delavci so prevzeli ključne tovarne, zasedli telefone in pisarne in postavili pri vseh vhodih stavkovne straže, ki niso nikogar pustile v tovarne. Podjetnikom so izjavili, da ne bodo prej začeli z delom, dokler ne bodo podjetja začela razpravljati o kolektivni pogobi in upostavila mezdnostanje, kot je bilo, preden je delavstvo postavilo svoje zahteve. Istega dne je na isti način izbruhnila stavka v Škofji Loki.

Kranjski podjetniki so hitro razumeli resnost položaja in brez pridržkov pristali na obe točki delavskih zahtev. Obljubili so, da se bodo pogajanja pričela 29. avgusta, razliko pa, ki so jo delavci utrpeli zaradi znižanja plač, da bodo nadoknadili. Zahtevali pa so, da mora delavstvo takoj pričeti z rednim delom. C. T. O. je za delavstvo pristal na tak sporazum in je za 21. avgust zvečer sklical sredi Kranja delavsko zborovanje. Delavci so pa v bojazni, da bi bili izigrani, sklenjeni sporazum odklonili in se pozivu niso odzvali. Sklenili so že medtem mimo svojega zastopstva (C. T. O.) stavko nadaljevati, dokler podjetja ne bodo pristopila k pogajanju. V pisnem sporazumu ne vidijo nikake garancije, da bodo podjetniki obljube tudi držali. Vsi napor C. T. O., da bi delavstvo odšlo iz tovarn, so bili zaman. Vodstvo stavke za Kranj in okolico je prešlo v roke kranjskega tarifnega odbora. 24. avgusta so se ustavile še tekstilne tovarne v Št. Vidu in Ljubljani, 26. avgusta v Trzinu. Odslej se je C. T. O. samo še prizadeval, da bi ostala stavka lokalizirana na gorenjski kot in da se ne bi spori še bolj zaostri. Zato je na shodih v Mariboru in Celju skušal pomirjevalno vplivati na delavstvo.

28. avgusta bi se morala v Ljubljani nadaljevati pogajanja za kolektivno pogodbo. Na sestanku pa so zastopniki industrije izjavili, da je zanje način stavke zasedbo tovarn nezakonit in da se prej ne bodo pogajali, dokler delavstvo ne bo izpraznilo zasedenih tovarn. Medtem (25. in 24. avgusta) se je vršila na Bledu konferenca industrijskih organizacij in industrijecev iz cele države. Razpravljalo se je med drugim tudi o kranjski zasedbi tovarn in so bile oblastem odposlane brzogovorne, „naj se takoj upostavi polno spoštovanje privatne lastnine in zakonitega stanja“. Vkljub banovim prizadevanjem, da bi se razgovori prihodnjega dne nadaljevali, podjetniki niso odstopili od omenjene zahteve in do pogajanj zopet ni prišlo. Precej očitno je bilo, da so imeli podjetniki namen, z zavlačevanjem pridobiti na času, ker je bilo gotovo, da oblast tega ne bo dolgo trpela.

To nepopustljivo stališče je izzvalo med delavstvom še večje razburjenje. Vkljub ponovnim apelom strokovnih organizacij, naj se stavka ne razširi, je 1. septembra stopilo v stavko še delavstvo mariborskih tekstilnih tovarn. Med delavstvom se je razširila vest, da so kranjski tovarnarji predali svoja naročila mariborskim, da bi na ta način dlje zdržali stavko. Mariborski tovarnarji so takoj izjavili, da bodo vplivali na to, da se bodo pogajanja pričela. Mariborska stavka naj bi bila samo dvodnevna in solidarnostna. Toda delavstvo je ta, že sklenjeni sporazum odbilo in na skupnem shodu izglasovalo nadaljevanje stavke. Mariborsko delavstvo se je postavilo na isto stališče kot delavstvo v Kranju.⁴ Istega dne je stopilo v stavko še delavstvo tekstilne tovarne v Št. Pavlu pri Preboldu. S tem je stavka zavzela največji obseg. C. T. O. je popolnoma izgubil vodstvo nad delavskimi množicami in bil dejansko pahnjen v položaj tretje stranke.

⁴ Na delo se je vrnilo le delavstvo tovarne Hutter, kjer so bile mezde najvišje. Hutter je delavstvu plačal tudi dvodnevno solidarnostno stavko.

Naslednjega dne so poslali podjetniki delavskim zastopnikom ponovno izjavo, da se ne bodo prej pogajali, dokler ne bo delavstvo izpraznilo tovarn. V večini tovarn je delavstvo prejelo že kolektivne odpuste. Ker je ves spor prešel na mrtvo točko je posegla vmes politična oblast. 5. septembra je ban dr. Natlačen izdal naredbo o „očuvanju javnega miru in reda ob stavkah in mezdnih gibanjih“, kjer v točki 2. in 3. uvršča med delikte, ki se kaznujejo uradno, ne glede na sodno kazensko ravnanje, tudi „omejevanje osebne svobode“ in „omejevanje ali preprečevanje prostega lastnikovega razpolaganja z zaprtimi kot z odprtimi obratnimi prostori in s predmeti, ki so v njih“. Obenem z naredbo je dal ban delavstvu sporočiti, naj prostovoljno zapusti tovarne, sicer bo prisiljen, točki 2. in 3. uveljaviti s silo. Poudarjeno je bilo v tem sporočilu, da ban ne odreka delavstvu pravice do stavke in da bo skrbel, da bo kolektivna pogodba vsebovala določilo, da ne more biti zaradi stavke nihče odpuščen. C. T. O. se je banu obvezal vplivati na delavstvo, da bo zapustilo tovarne, ban pa naj posreduje, da podjetja ne bodo najemala stavkokazov. Ban je to obljubil in določil rok izpraznitve do 14. septembra. Skoraj povsod se je delavstvo vdalo in prostovoljno zapustilo tovarniške objekte. Le v kranjskih tovarnah je vztrajalo do 16. septembra. Tega dne so orožniki in policija s silo izpraznili kranjske tovarne.

Stavka se je formalno nadaljevala izven tovarn, medtem pa so v Ljubljani tekla pogajanja za kolektivno pogodbo. Po petih tednih pogajanj je bila podpisana pogodba brez predhodnega posvetovanja z delavstvom, kot je to v navadi. Situacija je bila v teku razgovorov večkrat tako napeta, da je grozilo, da do pogodbe sploh ne bo prišlo. Podjetniki so lahko diktirali in zbili delavske zahteve na najnižjo mero. Ko je delavstvo izvedelo za uspeh pogajanj, je bilo globoko prepričano, da pomeni podpisana kolektivna pogodba poraz. Delegate D. Z. in C. T. O., ki so prišli v Maribor, obvestiti delavstvo o pogodbi, so množice sprejele s kamenjem in jih izžvižgale. Še večje je bilo razburjenje v Kranju, zato se delavski funkcionarji tja sploh prikazali niso.

V splošnem pomeni kolektivna pogodba glede na razmere, ki so vladale v tekstilni industriji, v toliko napredek, ker so se delovni pogoji za vso tekstilno industrijo poenotili; urejen je bil enoten mezdni sistem, ustanovljene minimalne mezde in omejeno prekočasno delo. S pogodbo je bil postavljen temelj, na katerem lahko slone vsi nadaljnji tekstilni pokreti. S tem pa seveda ni rečeno, da pomeni pogodba kake važne pridobitve za delavstvo, posebno če pomislimo, kolikšna žrtev je bila zanj, da je vztrajalo blizu 4 tedne v stavki. Vse važne določbe, ki jih je delavski predlog pogodbe vseboval, tako glede dopustov, priznanja strokovnih organizacij in delovnega sistema, so morale pod pritiskom podjetnikov odpasti. Mezde so bile v sprejeti pogodbi mnogo nižje, kot jih je zahtevalo delavstvo. Pozneje se je v praksi pokazalo, da vsebuje pogodba še mnoge netočnosti, ki se dajo razlagati dvoumno, in da je za mnogo vrst dela sploh neuporabljiva.

Med podjetniki in C. T. O. je bil ob koncu sklenjen dogovor, da podjetja ne bodo zaradi stavke brez posebnega razloga nikogar odpuščala, toda s pridržkom, da podjetniki s tem formalnim zagotovitvilo ne prevzamejo nikake pravne odgovornosti. V praksi se je potem ta točka sporazuma tako izvajala, da je bilo preko 350 obratnih zaupnikov in sindikalnih funkcionarjev postavljenih zaradi stavke na cesto, ne glede na to, ali so pri stavki sodelovali ali ne. S tem, da je industrija vrgla najaktivnejše borce za delavsko gibanje na cesto, je zadala strokovnim organizacijam hud udarec. Delavstvo pa je spričo ogromnih žrtev, ki jih je doprineslo za izboljšanje svojega ekonomskega položaja, upravičeno čutilo, da je bilo izigrano.

Red in disciplina sta bila ves čas in povsod, kjer je trajala stavka, v vsakem pogledu na višku. Organizacija življenja v posameznih tovarnah je bila v rokah izvoljenih stavkovnih odborov. Ti odbori so izdajali za delavstvo točna navodila, kako naj se ravna v stavki. Najstrože je bilo prepovedano uporabljati imovino podjetja ali povzročiti kakršno koli škodo. Po vsem obratu razpostavljene stavkovne straže so morale skrbeti, da se ni delala škoda ali da ni nastal požar. Stavkovni odbori so skrbeli za prehrano, organizirali nabiranje prispevkov za stavkujoče in drugo. Vsak dan je stavkovni odbor na zboru vsega obratnega delavstva obravnaval pritožbe, dajal ukore in navodila in poročal o položaju. Med prostim časom se je delavstvo zabavalo s petjem in godbo, s čitanjem in raznimi igrami. Najstrože je bilo prepovedano, izzivati nazorske ali politične prepire. V Kranju, kjer je bila organizacija stavke najboljša, so se vršile v tovarniških prostorih maše za katoliško čuteče delavstvo. Vsepovsod, kjer je bila stavka, je bila morala med delavstvom visoka in so bili primeri nezadovoljnosti in nestrpnosti zelo redki.

Vprašanje, glede katerega se je največ prepiralo in večinoma po krivici obtoževalo delavstvo, je bilo vprašanje discipliniranosti delavstva glede na vodstvo.⁵ Omenili smo že, da je kmalu po pričetku mezdnega pokreta C. T. O. izgubil vodstvo in da je stavko vodilo delavstvo samo, oziroma izvoljeni stavkovni odbori. Prvič je treba upoštevati, da je od vseh 15.000 tekstilcev bilo organiziranih v treh svobodnih strokovnih organizacijah l. 1936. le okrog 3500. Še večina teh je vstopila v organizacijo tik pred stavko. Vzrokov za to je treba iskati, poleg že omenjenih, predvsem na strani podjetij, ki so z vso doslednostjo ovirala razvoj organizacij. Drugič pa so težko napako zagrešila vodstva strokovnih organizacij, ki so delavstvo psihološko mnogo premalo pripravila na tako velik sindikalni pokret. S tem vprašanjem je povezano vprašanje sindikalnih voditeljev in njih zasidranosti med delavskimi množicami ter vprašanje sindikalne politike sploh. Obširneje razpravljanje o tem bi presegalo okvir tega članka. Zdi se potrebna le tale načelna in splošna pripomba: Sindikalni voditelji, ki so z delavstvom in z življenjem v tovarnah povezani, morajo uživati zaupanje delavstva, sami pa bodo pravilno razumeli potrebe delavstva in ubirali pravo sindikalno taktiko. V tem primeru se taktika delavstva in vodstva ne moreta križati. Jalovo pa je sklicevanje na disciplino, če vodstvo ne uživa potrebnega zaupanja.

Vse to so bili vzroki, da je delavstvo v tekstilni stavki podvzelo svojo taktiko, vodstvo pa svojo, kar je imelo za posledico, da so stale v ognju prav za prav tri stranke: na eni strani podjetniki, na sredi C. T. O., na drugi strani pa delavstvo. Ta razcepljenost je morala imeti seveda negativne posledice za uspeh gibanja.

Krivda za neuspeh stavke se je potem z več strani skušala valiti na neke neimenovane elemente, ki so vodili stavko v ozadju, kar je v splošnem precej razumljivo. Manj razumljivo pa je, če isto ponavljajo tudi strokovne organizacije, katerih naloga bi bila pošteno pogledati vsem napakam v oči in se iz njih učiti. Precejšnja napaka je bila, pognati delavstvo v Kranju v stavko, ko sploh še ni bilo znano, koliko so podjetniki pripravljeni popustiti delavstvu. Druga napaka pa je bila, spravljati delavstvo iz tovarn potem, ko je že podleglo revolucionarni psihozi kranjskega shoda. Vkljub temu bi stavka morda ne bila obsojena na tak konec — saj se je oblast dolgo časa konfliktu z delavstvom izogibala in stavko z zasedbo tovarn tolerirala, če ne bi ostala toliko časa lokalizirana na gorenjski kot. S tem,

⁵ Zlasti v socialistični S. D. S. Z. so se vodile glede tega vprašanja ostre borbe, ki so se končale z izključitvijo nekaterih krajevnih funkcionarjev in nekaj članov.

da so mariborski tekstilci podprli kranjske šele 10 dni po pričetku stavke, so podjetniki že toliko pridobili na času, da so s številnimi intervencijami dosegli, da je oblast izpraznila tovarne.

Glavni udarec je po stavki zadel strokovne organizacije. Delavstvo je bilo po neuspehu demoralizirano in potrto, zanimanje za strokovne organizacije je padlo, temu so se pridružili še spori v nekaterih organizacijah, najbolj aktivni člani so bili odpuščeni. Svoje položaje med tekstilci je obdržala le J. S. Z., najbolj so trpele organizacije S. D. S. Z., ki je izgubila okroglo 1000 članov. N. S. Z. ima še manj članstva.

Naše dnevno časopisje je vse do časa, ko je izšla banova odredba, mnogo in simpatično pisalo o pokretu tekstilcev. Po tej pa so izhajala le še uradna poročila. Simpatije velikega dela javnosti so bile na strani stavkujočih. Nekatere organizacije so na lastno iniciativo stopile v stik s stavkovnimi odbori in jih podprle z nabiranjem prispevkov in živil. Saj je vsakdo čutil, da je vprašanje tekstilcev del našega narodnega vprašanja.

5.

Tako francoska kot naša stavka z zasedbo tovarn sta sprožili vrsto zanimivih pravnih in socialnopolitičnih problemov, ki so bili še dolgo časa po stavki predmet diskusij, polemik in razprav.

S socialnopolitičnega vidika je stvar precej jasna. Stavka z zasedbo tovarn je najbolj uspešno sredstvo, ki se ga more delavstvo poslužiti, če si hoče zagotoviti izpolnitev postavljenih zahtev. Če si sme podjetnik s sramotno nizkimi mezdami prisvajati edino delavčevo lastnino, njegovo delovno silo, potem more biti edino uspešen odgovor ta, da se delavstvo postavi na isto stališče.

Drugačna pa je stvar s pravnega vidika. Ko se je delavstvo v Franciji l. 1936. poslužilo stavke z zasedbo tovarn, so podjetniki zahtevali od vlade zaščito pred tem posegom v privatno lastnino. Blumova vlada ni proti stavkujočim ničesar ukrenila. Blum je sicer priznal, da pripadajo tovarne podjetnikom, priznal celo podjetnikom pravico, da nadaljujejo z delom. Dodal pa je, da morajo biti državi važnejši kolektivni kot pa individualni interesi. In kolektivni interesi zahtevajo, da se ugoti delavskim zahtevam. Podjetniki so se na to obrnili na sodišča. Ta so se opirala na veljavno pravo in rzsodila, da je treba tovarne izprazniti. Izvršna, t. j. politična oblast pa je izvršitev sodne odločbe odklonila. Pri tem se je sklicevala na neko rzsodbo najvišjega upravnega sodišča iz l. 1925., po kateri je političnim oblastem dovoljeno, odkloniti izvršitev kake sodne odločbe, če bi bila s tem kršena red in varnost. Delavstvo je na ta način ostalo v tovarnah vkljub temu, da je vsak priznaval protipravnost tega stanja.

S stališča veljavnega individualističnega prava, ki ščiti nedotakljivost privatne lastnine, so bile upravičene pritožbe podjetij, češ da so postavljena izven zakona. To so priznali tudi pristaši stavkujočih, ki niso s stališča obstoječega prava niti skušali braniti zasedbe tovarn. Individualistično pravo, so trdili, je pravo preteklosti, uveljaviti je treba novo kolektivistično pravo, ki ne bo trpelo monopola podjetnikov na produkcijskih sredstvih in ne nedotakljivosti privatne lastnine. S teh vidikov je imela francoska stavka poleg svojih ekonomskih še določene politične težnje, da utre pot novemu kolektivističnemu pravu.

Vse do uredbe o minimalnih mezdah z l. 1937. se je pri nas delavstvu priznavała pravica do ekonomske stavke, dasi ni bila ta pravica nikjer izrecno ome-

njena. Naše pravo prepoveduje le politične stavke.⁶ Dalje so prepovedane stavke državnih uradnikov, prometnih, vodovodnih in podobnih javnih ustanov ki bi imele za posledico kršitev javnega reda in miru. Stavka pa je veljala po našem pravu za opravičeno, če je podjetnik kršil kolektivno pogodbo, če ni vzdrževal v tovarni varnostnih in higienskih naprav, ali če je drugače kršil socialno zakonodajo.

Stavka z zasedbo obratov ni bila pri nas popolna novost. Trboveljski rudarji so se v svojih mezdnih borbah večkrat posluževali te taktike, da so se odpravili v rove in stradali. Vendar je bila stavka tam v prvi vrsti gladovna in je imela namen, s to demonstracijo izsiliti izpolnitev zahtev. V tekstilni stavki pa je šlo predvsem za odvzem produkcijskih sredstev in preprečitve dela. To dejanje je po našem pravu seveda protizakonito in more podjetnik delavstvo, ki zaseda tovarne, takoj odpustiti, ne glede na zakoniti odpovedni rok.

Zanimiv je bil epilog, ki so ga imele stavke pred sodiščem. Opuščeni zaupniki so tožili podjetja za odškodnino, češ da njihov odpust ni bil pravno veljaven. S tem, da so zaupniki med stavko vztrajali v zasedenih tovarnah, ni nastopil primer, zaradi katerega bi bil podjetnik po zakonu upravičen, zaupnika takoj odpustiti. Prvostopna sodišča so razsodila večinoma v prilog zaupnikov. Razsodbe pravijo, da so podjetja z izrabljanjem delavstva stavko sama zakrivila, položaj zaupnikov v stavki pa je bil tak, da tovarni niso mogli in ne smeli zapustiti, če so hoteli ohraniti zaupanje delavstva. Okrožna kot prizivna sodišča so te razsodbe potrdila, kolikor ni zaupnik v stavki aktivno sodeloval pri zasedanju tovarni, temveč se more njegovo ravnanje smatrati le kot izpolnjevanje zaupniških dolžnosti. Stol sedmorice pa se je v vseh primerih postavil na stališče, da je vsaka zasedba tovarni protipravno dejanje, ki ga ne opravičuje dejstvo, da se je kdo udeležil kot delavski zaupnik. Naš pravni red ne dovoljuje v tem nobene dvoumnosti.

Kljub temu so oblasti zasedanje tovarni dolgo časa trpele. Poleg tega, da so se hotele izogniti konfliktu z delavstvom, kar bi povzročilo najbrž težke neredne, je vzrok tudi v tem, da je ta način stavke za javni red in mir veliko bolj ugoden kot stavka sicer. Ob stavkah skušajo podjetniki skoraj redno nadaljevati delo s stavkokazi. To dovede do težkih sporov in incidentov med delavstvom na eni in oblasti in stavkokazi na drugi strani. V tekstilni stavki ni bilo takih incidentov; vsepovsod je vladal vzoren red in mir in je bilo s stavko samo dano popolno jamstvo za miren potek spora.

6.

Kolektivna pogodba tekstilcev je bila veljavna do 31. decembra 1937. V teku dveh let so se v praksi pokazale vse slabosti in pomanjkljivosti pogodbe. Zaradi naglice in pritiska, pod katerim je bila kolektivna pogodba sprejeta, je vsebovala mnoge dvoumnosti, ki so jih podjetniki razlagali seveda v svoj prid. Upoštevala ni mnogovrstnih del v tekstilni stroki in so za mnogo del sploh manjkale tarifne postavke. Spremenile pa so se tudi razmere v splošnem, kakor tudi v tekstilni industriji. Z večjo draginjo se je zvišal eksistenčni minimum in mezde niso več ustrezale. V industriji so bili uvedeni nove vrste stroji in nove vrste blaga, ki jih kolektivna pogodba ni predvidevala. Zato so med delavstvom in med podjetji nastajali zaradi tega spori. Po vprašalnih polah, ki jih je D. Z. razposlala v posamezna

⁶ Med ekonomsko in politično stavko ni mogoče potegniti določene meje. Stavka, ki ima namen izsiliti določene ekonomske zahteve, dovede često do političnih posledic ali objektivno skriva v sebi določene politične tendence. Obratno so vzroki političnih stavk največkrat ekonomski. Naš zakon razume pod politično stavko tiste stavke, ki imajo za cilj nasilno izpremembo državnega in političnega reda.

podjetja, je bilo soditi, da zahteva delavstvo novo kolektivno pogodbo ali pa vsaj temeljito izboljšanje stare pogodbe.

Glede na vse to so delavske organizacije pokrenile jeseni l. 1938. akcijo za izboljšanje kolektivne pogodbe. V glavnem so strokovne organizacije postavile sledeče zahteve, ki naj se vnesejo v kolektivno pogodbo; zvišanje vseh mezd za 15%, priznanje plačanih dopustov in izboljšanje kolektivne pogodbe z novimi tarifnimi postavkami za stroje in vrste blaga, ki jih prejšnja kolektivna pogodba ni predvidevala. Poleg tega naj bi kolektivna pogodba dovolila možnost prilagoditve plač draginjskim izpremembam. Te zahteve so bile poslane podjetnikom in bi se morala že v oktobru vršiti pogajanja. 31. oktobra je bil namreč zadnji dan za odpoved kolektivne pogodbe. Zaradi parlamentarnih volitev pa je bil odpovedni rok podaljšan do 31. decembra, pogajanja pa preložena na čas po volitvah. Ker se pogajanja tudi v decembru niso pričela, so strokovne organizacije predlagale, naj se odpovedni rok še enkrat podaljša do 31. marca. Tako bi bilo dovolj časa za izmenjavo predlogov in pogajanja. Ker so pa industrijci ta predlog odklonili, so bile strokovne organizacije prisiljene kolektivno pogodbo odpovedati, sicer bi ta vezala delavstvo do januarja 1940.

Pri pogajanjih, ki so se nato januarja 1939. pričela, so podjetniki odbili vse delavske zahteve ter celo zahtevali, da se pogodba izboljša v njihov prid. Pozneje so pristali na neznatno izboljšanje nekaterih tarifnih postavk. Ker so delavske organizacije vztrajale na vseh svojih zahtevah, so se pogajanja razbila. 1. februarja 1939. je nastopilo v tekstilni industriji brezpogodbeno stanje.

Podjetniki se dosledno izmikajo sklenitvi nove kolektivne pogodbe. Kjer so strokovne organizacije poizkušale z lokalnimi pogodbami urediti delovna razmerja, so bile odklonjene, češ da more samo zveza tekstilnih industrijcev sprejemati obveze za podjetja tekstilne stroke. Ker je zveza izboljšano pogodbo odbila, je to pomenilo odklonitev.

Po neuspehli pogajanjih seveda ni bilo misliti na kako mezдно akcijo. Delavske organizacije se še niso opomogle od udarcev, ki jim jih je prizadejala stavka. Vkljub ponovnim pozivom delavstva pred in po napovedi pogodbe je bil odziv za organizacijo minimalen. Psihološko je to popolnoma razumljivo. Tekstilnega delavstva se je polotila trudnost in nezanimanje za organizacijo ter ga ni mogoče spraviti v mezđno gibanje za novo pogodbo, ko ni imelo od pogodbe, za katero je bilo toliko žrtev, nikakih koristi.

Zadnje politične in gospodarske izpremembe v Evropi so neugodno vplivale na proizvodnjo v naši tekstilni industriji. Zaradi pomanjkanja deviz so nastale težave z uvozom surovin, ki jih dobiva tekstilna industrija večinoma iz držav, s katerimi ima Jugoslavija devizni promet. Iz klirinških držav, Nemčije in Italije, odkoder uvaža tekstilna industrija polfabrikate za nadaljnjo predelavo, pa je uvoz padel, ker imajo te države zaradi pomanjkanja deviz prav tako težave z uvozom surovin. Te težave v tekstilni industriji imajo neugodne posledice za tekstilno delavstvo. Tako je bilo za veliko noč reduciranih v Kranju in Škofji Loki okrog 350 delavcev, mnogo tovarn dela z zmanjšanim obratom. Nekateri industrijci se pečajo z mislijo, da bi del industrije sploh demontirali in prestavili v ugodnejše kraje. Drugi se ukvarjajo z načrti kako preurediti svoje obrate, da bi izhajali brez surovin, ki jih kupujejo z devizami. Trenotno predstavlja vprašanje deviz življenjsko vprašanje naše tekstilne industrije, od katere zavisi zaposlitev in zaslužek velikega števila naših ljudi.

⁷ Nekoliko je izboljšala v l. 1938. svoje položaje med tekstilci JSZ, ki je izvedla tudi nekaj uspehli posredovanj za zvišanje plač. Po stavki se je iz vrst

Tekstilna stavka nam dokazuje, da delavstvo s samo ekonomsko borbo oziroma s sindikalno borbo, pojmovano v prvotnem strogo ekonomskem smislu, ne more več uspeti. V zadnjih letih se je vloga strokovnih organizacij pri nas občutno zmanjšala. „Uredba o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu“ (l. 1937.) je z obveznim poravnavanjem in arbitražo omejila pravico do stavke in do svobodne delavske akcije. S tem posegom države v odnose med delavstvom in podjetji se boj med delom in kapitalom prenaša vedno bolj izrazito na politično področje. Delavske organizacije dobivajo pri tem čisto drug pomen in nove naloge. Vlado Vodopivec.

Politični obzornik

Sredozemlje

Uvod.

Etnografski in klimatski pogoji ter z njimi v zvezi enoten razvoj trgovine in industrije, prometa in vojaške tehnike so v novejši dobi v politični geografiji povzročili, da so poleg ustaljenih pojmov Kitajske, Indije, USA — ne oziraje se na stare teritorialne meje posameznih držav, sloneče na dinastičnih, religioznih in drugih osnovah — nastali novi geografski pojmi za cele pokrajine. Tako pozna nova politična geografija pojem Srednje Evrope, donavskega bazena, latinske Amerike itd. Eno takih političnogeografskih enot pa tvori ravno na podlagi zgodovinskega, zemljepisnega in klimatskega vidika tudi Sredozemlje.

Spričo ugodne geografske lege, milega podnebja ter okolnosti, da je bil zaprt na vse strani, je postal ravno ta bazen zibelka vsej evropski kulturi in civilizaciji. Od prvih feničanskih naselbin do punskih vojn, od „pax romanae“ do kasnejših vojnih pohodov Vandalov, Arabcev in Normanov, pa vse do ustvaritve močnega otomanskega imperija je imelo Sredozemlje v splošni, zlasti pa v zgodovini zapadne civilizacije vodilno vlogo.

Po odkritju Amerike se je težišče trgovskih poti in svetovnega gospodarstva sicer preneslo na Atlantski ocean, z razvojem gospodarstva, zlasti z nastopom imperializma v razvoju gospodarstva kapitalistično najbolj razvitih narodov pa je Sredozemlje po otvoritvi Sueškega prekopa leta 1869. zadobilo zopet tak pomen, da lahko rečemo, da je vsak dogodek v novejši svetovni zgodovini več ali manj povezan z dogodki, ki so se in ki se še bodo odigrali v tem bazenu.

Ker so vsi problemi svetovne politike tesno povezani z gospodarstvom, vidimo, da ima Sredozemlje v svetovnem gospodarstvu dvojen pomen. Prvič predstavlja vrata k bogatim afriškim in azijskim zakladom surovin, drugič so pa tudi obalne zemlje bazena samega bogate z nekimi gospodarskimi produkti. Sredozemlje je danes zakladnica Evrope, saj si brez egiptskega bombaža, maloazijskih mineralnih olj, španskih rud, severnoafriškega žita, superfosfatov in drugih surovin ne moremo zamisliti evropskega gospodarstva. Seveda niso vse obalne zemlje enako bogate; tako dajeta na primer Alžir in Tunis Franciji letno za

članov, izključenih iz S. D. S. Z. organizirala podružnica Saveza tekstilno-odečnih radnikov samostojna tekstilna strokovna organizacija socialističnega pravca. Ta je v pogledu članstva in intervencij dosegla nekaj lepih uspehov. Na protest S. D. S. Z., ki je kakor S. T. O. R. članica U. R. S. S. J., je U. R. S. S. J. podružnici delovanje prepovedal. Organizaciji sta se nato fuzionirali, vendar je članstvo začelo kmalu zapuščati S. D. S. Z.